

ВІДГУК

**офіційного опонента Собчука Володимира Дмитровича
на дисертацію Гудими Юрія Володимировича
«Галицько-Волинське князівство в XI – XIV століттях:
територія, природні та людські ресурси»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.01 – історія України**

Праця Юрія Гудими, подана на здобуття вченого ступеня кандидата історичних наук, становить комплексне дослідження одного з історичних країв України в XI – XIV ст. У центрі уваги дисертанта – територія та природні й людські ресурси Прикарпаття і Волині під час існування тут окремих земель-князівств та Галицько-Волинської держави. Просторові аспекти історії цього регіону давно перебувають у полі зору вчених, а природних і людських ресурсів історики торкалися лише принагідно. Сміливість дослідника, що наважився взятися за цю слабо забезпечену джерелами проблематику, заслуговує підтримки професійного середовища, адже роботи такого змісту вкрай необхідні для забезпечення переконливої наукової картини функціонування українського соціуму епохи високого середньовіччя.

У вітчизняній науці сформувався виразний інтерес до регіональної та локальної історії, зумовлений як розчаруванням у великих наративах, так і переконанням, що за наявності репрезентативних джерел концентрація уваги на спільнотах регіонів, адміністративно-територіальних одиниць і навіть окремих поселень може забезпечити значно точніше пізнання різноманітних суспільних процесів минулого. Дослідження професійним істориком відносно невеликої території має також чималий громадський резонанс. Наука наближує тут минуле до сучасників, промовляє максимально зрозумілою мовою, бо йдеться про територію, відому людині з повсякденного життя. З огляду на сказане вибір теми дослідження цілком уписується в русло сучасних пошуків науки.

Структура дисертації відповідає сформульованим у ній меті та завданням. У вступі подано загальну характеристику роботи, перший розділ відведено оглядові літератури, у другому увага зосереджена на джерелах та методологічних засадах дослідження, у третьому розглянуто літописні повідомлення про природні ресурси Прикарпаття й Волині в XI – XIV ст., у четвертому проаналізовано людські ресурси, а в п'ятому реконструйовано адміністративно-територіальний устрій просторів у районі Пліснеська-Одеська.

У загальній характеристиці згідно з кваліфікаційними вимогами дисертант показує актуальність теми, визначає об'єкт і предмет дослідження, формулює мету й завдання, наголошує на зв'язку дисертації з науковими програмами й темами, окреслює хронологічні рамки й територіальні межі роботи, визначає наукову новизну, висвітлює практичне значення одержаних результатів та вказує, де й коли вони проходили апробацію.

Огляд літератури вчений починає з австрійських публікацій останньої чверті XVIII ст. з історії Королівства Галиції і Лодомерії і доводить до найновіших досліджень українських, російських та польських істориків. У центр уваги дисертанта потрапили праці насамперед історико-географічної проблематики.

Дисертація спирається у першу чергу на Повість временних літ та Київський і Галицько-Волинський літописи. Повідомлення вітчизняних наративів дослідник доповнює даними із середньовічних польських, чеських, угорських і німецької хронік. Здобувач залучив також актові джерела епохи Романовичів та описові й картографічні матеріали пізнішого часу, які ретроспективно проливають світло на досліджувані явища. Заслуговує позитивної оцінки використання матеріалів археологічного, антропологічного, етнографічного й лінгвістичного характеру. Використані в роботі джерела охарактеризовані за прийнятими в джерелознавстві видовими категоріями.

У третьому розділі роботи окремим підрозділом дисертант зібрав і систематизував дані історичних джерел про природні ресурси Прикарпаття та Волині кінця XI – середини XIV ст. і з опорою на новітні дослідження здійснив комплексний опис тодішніх природних умов. Скрупульозно проаналізовано літописні

повідомлення про геоморфологію, ґрунти, корисні копалини, гідрографію, придатність водних артерій для судноплавства, броди через річки, заболоченість частини території, клімат, окремі астрономічні явища тощо. Наголосивши на важливості лісів у житті населення Галицько-Волинської Русі, на основі аналізу топоніміки дисертант доходить висновку про значно ширші в досліджуваній час порівняно з пізнішими масиви лісів, і показує, що вони були істотним чинником залюднення краю. За спостереженнями дослідника, лісові масиви та інші витворені природою рубежі слугували надійною опорою політичних меж. Штучні кордони існували, як правило, короткий час.

З допомогою використовуваної в ландшафтознавстві спеціальної формули дисертант розрахував, за яких метеорологічних умов у Львові могли бачити описану в літописі пожежу Холма 1256 р. і тим самим підтвердив давній здогад І. Шараневича про Чатову Скелю як найбільше ймовірну точку спостереження.

На основі скупих повідомлень наративів дисертант характеризує історичну біогеографію, тобто рослинний і тваринний світ регіону в досліджуваній час, зазначаючи, що літописи і хроніки не дають підстав говорити про ареали тих чи інших видів фауни, але повідомляють і про ці елементи природи того часу.

У розділі про людські ресурси Юрій Володимирович зібрав і систематизував літописні повідомлення про здоров'я населення і поширення окремих хвороб. Дослідник намагається проінтерпретувати скупі дані джерел про недуги відомих діячів епохи. Розглядаючи причини смерті репрезентантів соціально-політичної еліти, він наголошує на суспільних умовах життя, зокрема, на війнах, чварах, інтригах, що неминуче позначалися на здоров'ї верхівки; аналізує демографічні наслідки воєн і збройних конфліктів. Цікаві спостереження дисертанта над географією епідемії.

В заключному розділі дослідник здійснює ретроспективну реконструкцію адміністративно-територіального устрою галицько-волинського порубіжжя в районі Пліснеська-Олеська. На локальному прикладі простежено метаморфози політичної організації просторів у верхів'ях Західного Бугу й Стиру протягом VIII – XIV ст. У топографічній номенклатурі цього локуса дослідник виявив окремі

елементи з дуже глибоким корінням. З допомогою дромоніма Попідгридень досліднику вдалося прив'язати трансконтинентальний торговий шлях IX – X ст. із сходу на захід до сучасної карти. Додатковими аргументами на користь висновку вченого слугують уведений ним у науковий обіг Йосипівський скарб арабських диргемів IX – X ст. та специфічні пережитки давніх культів уздовж Гологоро-Кременецького кряжу.

Реконструюючи правовий статус пізньосередньовічного Олеська й Олеського повіту, дисертант аналізує термінологію джерел XIV – XV ст. на позначення цього поселення та його округи й показує, що функціонування тут окремої адміністративно-територіальної одиниці значною мірою зумовлювалося географічними умовами, у першу чергу рельєфом та гідрографічною мережею. Часті згадки Олеська в джерелах дослідник пояснює активізацією торгових зв'язків Львова та шляхом, що пролягав через це містечко.

Результати дослідження підсумовані здобувачем у висновках, які узгоджені з викладеними у вступі метою і завданнями дисертації.

Текст дисертації доповнюють кілька додатків. Сюди увійшли список публікацій здобувача і відомості про апробацію результатів дослідження, серія давніх і сучасних карт, кілька фотографій і графічних малюнків, переліки поселень і топографічних назв у районі Олеська за писемними джерелами XV – XVI ст.

Загалом дисертація відзначається вдалим вибором теми, комплексним підходом до неї, продуманістю структури, постановкою конкретних завдань та адекватністю шляхів їх реалізації. Результати роботи пригодяться в дослідженнях з історії Волині і Прикарпаття XI – XIV ст., а також в узагальнюючих працях з історії України, навчальних посібниках із регіональної та локальної історії.

Віддаючи належне сміливості дисертанта у виборі теми, позитивно оцінюючи результати дослідження, які виносяться на суд наукової громадськості, відзначу також деякі деталі роботи, що є, на мій погляд, дискусійними або такими, що потребують уточнень і поправок.

Ужите в заголовку та подекуди в тексті дисертації словосполучення *Галицько-Волинське князівство в XI – XIV ст.* становить смисловий анахронізм,

оскільки політичне утворення, про яке йдеться тут, з'явилося аж наприкінці XII ст. У зв'язку з цим, на мою думку, варто реабілітувати історико-географічну назву *Галицько-Волинська Русь*, яка менше прив'язана до хронологічних рамок держави Романа Мстиславовича та його нащадків і було б точнішою для позначення території там, де йдеться про ширший часовий діапазон, а також за прикладом археологів користуватися назвою *Волинь і Прикарпаття*.

Нижню хронологічну межу, головним маркером якої дисертант слушно вибирає початок формування в Прикарпатті після появи тут 1084 р. Ростиславичів незалежних від Києва політичних утворень, точніше було б окреслити кінцем, а не всім XI століттям.

Кінець XI – XII ст. – «час становлення й розвитку Галича та Волині як окремих князівств» – точніше було б трактувати не як перший етап розвитку Галицько-Волинського князівства, а як передісторію цієї держави.

Публікації з історії Галицько-Волинської держави з останньої чверті XVIII до 30-х років XX ст. дисертант об'єднує під рубрикою «Перші зацікавлення», що з огляду на тривалість у півтора століття виглядає не дуже вдалою.

Список публікацій містить понад 650 позиції, причому значна частина їх російською, польською, німецькою та англійською мовами. Але перші два томи Географічної енциклопедії України та праця Я. Ісаєвича «Солеварна промисловість Підкарпаття в епоху феодалізму» фігурують по два рази; праця В. Карповича «Старий Львів» у двох номерах «Старої України» подана як дві окремі публікації. Викликає сумнів доречність у бібліографічних описах традиційних публікацій на папері адрес цифрових копій в електронних бібліотеках (ідеться, зокрема, про довоєнне видання переклад персидського трактату кінця X ст. англійською мовою», один із томів академічного видання «Давня історія України», статтю В. Горобця в Енциклопедії історії України, статтю О. Щодри в «Проблемах слов'янознавства»). Не дуже переконлива потреба огляді літератури та в прикінцевому переліку публікацій праць археологів (Т. Сулімірський, О. Тереножкін, Л. Крушельницька та деякі інші автори) про пам'ятки висоцької культури, що датуються зламом епох бронзи і раннього заліза.

Дисертант залишив поза увагою велику за обсягом статтю крупного вченого свого часу Романа Якимовича про шлях походу Болеслава Хороброго на Київ, де підсумовано історико-географічні знання про Волинь станом на початок 30-х років минулого століття. Випала з поля зору праця А. Кузи «Давньоруські городища» 1996 р., що містить найповніший на нинішній день каталог оборонних поселень, оновити який поки що ніхто не наважився. Не використано картографічні праці Ю. Лози, що є чи не найпомітнішим явищем в історичній картографії України останніх десяти літ, – фундаментальний «Історичний атлас України» (2010), атлас «Територіяльний устрій Русі-України X – XIII ст.» (2012) та «Історичний атлас України» (2015).

Видання «Археологічної карти Волинської губернії» В. Антоновича (1900, Москва) та праці В. Ласкарева по 17-му аркушу «Загальної геологічної карти Європейської Росії» (1914, Петербург) помилково приписано Товариству дослідників Волині у Житомирі.

У дисертації слід було уніфікувати цитування. Відомого свого часу епідеміолога Ш. Мошковського цитується, наприклад, мовою оригіналу – російською, а історика М. Горна – в перекладі з польської на українську. Назви аналізованих в огляді літератури праць подаються в тексті дисертації і мовою оригіналу – польською, російською (Я. Гладилевич, 1931; В. Антонович, 1900; В. Ласкарев, 1914; А. Насонов, 1951; М. Котляр, 1985; перша польською, а решта російською), і в перекладі на українську мову (Є. Оппоков, 1933; В. Пашуто, 1950; Дж. Феннел, англ. 1983, рос. 1989).

Указані зауваження та побажання не мають принципового характеру й не знижують вагомості результатів праці Ю. Гудими. Дисертація є завершеним самостійним дослідженням, яке виконане на професійному рівні. Її текст переконливо свідчить, що здобувач упорався з поставленими завданнями. Проведена ним робота істотно розширює наукове знання про Прикарпаття і Волинь кінця XI – середини XIV ст. Органічно вписуючись у сучасні дослідження історії України, вона сприятиме активізації зусиль учених, спрямованих на вивчення економічної, соціальної і політичної історії усього регіону та його частин, історичної

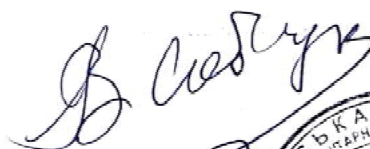
географії північного заходу України та суміжних країв, що входили свого часу в Руське королівство. Отримані дисертантом результати пройшли належну апробацію. Публікації відзначаються вмінням бачити наукову проблему й формулювати оригінальні дослідницькі завдання для її вирішення та сумлінним аналізом джерел. Як і дисертація, вони становлять вагомий внесок у вивчення пріоритетної для сучасної вітчизняної науки проблематики. Автореферат відповідає всім вимогам і повністю відображає зміст дисертації. З огляду на сказане вважаю, що Юрій Володимирович Гудима має підстави претендувати на присудження йому наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – Історія України, і сподіваюся, що спеціалізована вчена рада задовольнить його клопотання.

Доцент кафедри української філології та суспільних дисциплін

Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії

ім. Тараса Шевченка

кандидат історичних наук, доцент

Собчук В. Д.

12 березня 2020 р.

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
НАЧ. В.К
Г.В. ПОПЕЙКО

